

סימן ה

ב"ה, ירושלים: י"ד מנחם אב תשס"ו לפ"ק

למעלת ידי"ן פרופסור יורם פינקלשטיין נר"ו, באתי במגילת ספר אודות מה שנדרבנו פה אל פה בנסינות המדע והמחקר, שככל שהמדע מתקדם כך גם מתרבים הנסינות הרפואיים בבעלי חיים, בנסיון למצוא מזור ותרופה להרבה מהמחלות שיש לבני אדם, והנה באותם הנסינות אין ברור שימצאו מזור למחלה מסויימת, אלא המדע מנסה את כוחו – שמא ימצא איזו פיסת מידע ורפואה שיכולה להועיל לאנושות כולה בעתיד. והביא מחקר בדיקת מנגנונים כולינרגיים של בקרה ובסתגלות בספטור-היפוקאמפוס של החולדה במצבי דחק. והמחקר סובב על התפיסה המקובלת כיום, על פיה הספטור-היפוקאמפוס מכיל מנגנונים עצביים המווסתים את ההתנהגות הריגשית. במושג 'דחק' נכלל כל גירוי, העלול לערער את שיווי המשקל של הסביבה הפנימית של האורגאניזם, כאשר מנגנוני ההתאמה של האורגאניזם כושלים או שאינם תואמים, הופך הדחק לתופעה מזיקה. שאותות הדחק הנקלטים ע"י החושים, מעובדים במוח לתמונה שלמה וכוללת, ובעקבות זאת, נוצרת תגובת הדחק הפיסיולוגית וההתנהגותית. לשם כך כב' הפרופסור לקח חולדות בגיל 12 שבועות, ומצב הדחק היה ע"י ניוחה – שהן נכפתו במצב אפרקדן, לפרקי זמן שונים, והכפיתה היתה למתקן מתכתי. ראש החולדה היה נתון בתוך קשת, המקובעת למשטח עליו רבצה החולדה. גפיה של החולדה קובעו לסדים שבצידי המשטח, בעזרת סרט הדבקה. ומיד עם סיום תקופת הדחק נערפו החולדות, והמוח נלקח מיד לדיסקציה, שנערכה ע"ג לוחית פלסטיק אשר הונחה ע"ג קרח. וכמו כן ביצעו ניסויים הכרוכים בגירוי עור חשמלי רצוף, בתנוך האוזן. בניסוי זה, התקינו לחולדות בתנוכי

אוזניהן מחטים, והתנוך נוקב מלפנים אחורנית והמחט החודרת קופלה בקצה – מעים עגיל, ועגיל זה שימש כאלקטרודה, והוא חובר למכשיר חשמלי באצמעות תפסני-תנין. בזמן הפעולה, החולדות הורדמו. והעגילים נותרו מותקנות באוזניהן למשך 24 שעות, והן לא ניסו להיפטר מהן. ועל פי מסקנות המחקר נמצא מידע שיכול לסייע במציאת פתרון לשינויים במצבי לחץ, והסתגלות למצבים שונים, ובטיפול בדיכאון והפרעות התנהגויות. ומעתה יצאנו לדון אם יש לאסור לעשות ניסיונות אלו משום 'צער בעלי חיים' או לאו?

'צער בעלי חיים' אם הוא מה"ת

תשובה: תחילה וראש ניתן עניינו בצד זה, אם צער בעלי חיים אסור מדאורייתא או מדרבנן, דהנה בגמרא שבת (קכח:): אמר רב יהודה אמר רב: בהמה שנפלה לאמת המים – מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה, ואם עלתה – עלתה. ופריך: והא קא מבטל כלי מהיכנו! – סבר, מבטל כלי מהיכנו – דרבנן, צער בעלי חיים – דאורייתא, ואתי דאורייתא ודחי דרבנן. ע"כ. ומבואר שצב"ח דאורייתא. אמנם בגמרא שבת (קנד:): תניא, רבי שמעון בן יוחי אומר: היתה בהמתו טעונה שליף של תבואה – מניח ראשו תחתיה, ומסלקו לצד אחר, והוא נופל מאליו. חמורו של רבן גמליאל היתה טעונה דבש ולא רצה לפורקה עד מוצאי שבת, למוצאי שבת מתה. והאנן תנן: נוטל כלים הניטלין! – כשהדביש. – הדביש למאי חזי? – לכתיתא דגמלי. – ויתיר חבלים ויפלו שקין! – מיצטרו זיקי, כלומר, נבקעים הנודות בנפילתן לארץ. – ויביא כרים וכסתות ויניח תחתיהן! – מטנפי, וקמבטל כלי מהיכנו. – והאיכא צער בעלי חיים! – קסבר: צער בעלי חיים דרבנן. ע"כ. ומבואר שצער בע"ח דרבנן.

אלא שבמסכת בבא מציעא (לב:) לא הכריעו אם צער בעלי חיים דאורייתא או דרבנן, ואמר רבא: מדברי שניהם נלמד צער בעלי חיים דאורייתא וכו'. וכתב הרא"ש בבא מציעא (פרק ב סימן כט): אמר רבא מדברי שניהם נלמד צער בעלי חיים דאורייתא וכו'. ואע"ג דדחי גמרא, קיימא לן דהכי הלכתא, והכי אמר רב יהודה (קכח:): בהמה שנפלה לאמת המים מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה בשבת, משום דבטול כלי מהיכנו דרבנן, וצער בעלי חיים דאורייתא, ואתי דאורייתא ודחי דרבנן. ומכאן התיר רבינו מאיר ז"ל (בשור"ת מהר"ם מרוטנברג, פראג, סימן מט), כשיש רוב חלב לבהמה ומצטערת בכך, שמותר לומר לנכרי בשבת לחלוב לבהמה ויטול החלב לעצמו, דצער בעלי חיים דחי אמירה לנכרי. יע"ש. וכ"כ בהגהות מיימוניות (שבת פרק ח הלכה י אות ז), לענין חליבה בשבת. וכתב בשור"ת מהרשד"ם (חאו"ח סימן ב) על זה: הרי לך בהדיא, דאע"ג דבעלמא אמרינן דיש להם כח לרבנן לעקור דברי תורה בשב ואל תעשה, כגון בתקיעת שופר בראש השנה שחל להיות בשבת, ונטילת לולב ששניהם מן התורה, והעמידו דבריהם ודחו דברי תורה, והכא דחו דבריהם משום צער בעלי חיים דהוי מן התורה, אע"פ שהיה אפשר לומר שב ואל תעשה. יע"ש. וכן פסק הרי"ף בשבת (נא.) בפשיטות דצב"ח דאורייתא, וכה כתב: אמר רב יהודה, בהמה שנפלה לאמת המים בשבת, מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה, ואם עלתה עלתה, ואע"ג דקא מבטל כלי מהיכנו. מ"ט? ביטול כלי מהיכנו דרבנן, וצער בעלי חיים דאורייתא, ואתי דאורייתא ודחי דרבנן. וה"מ דלא אפשר למעבד לה פרנסה התם במקומה, אבל אפשר למעבד לה עושה לה פרנסה במקומה ודיו. יע"ש. ומה שאמרו בחמורו של רבן גמליאל דצב"ח דרבנן, כתב בספר הישר לר"ת (חלק החידושים, סימן רצה), דרב יהודה לית ליה דרבן

גמליאל, וסבירא ליה כי האי דאית ליה צער בעלי חיים דאורייתא. יע"ש. וכן פסק הרא"ש שבת (פרק יח סימן ג). וכן פסק הראב"ן (שבת סימן שסח, ד"ה בהמה שנפלה). וכן כתב הרמב"ן בחידושי שבת (קנד: ד"ה הא דאקשינן). וכ"כ שנית בהשגות הרמב"ן לספר המצוות (שורש א, ד"ה והנה בכאן). וכן פסק הרשב"א בחידושי בבא מציעא (לג. ד"ה ולענין): ולענין פסק הלכה קיי"ל כמ"ד צער בעלי חיים דאורייתא. יע"ש. וכ"כ רבינו הריטב"א בחידושי שבת (קכח: ד"ה וצער): וצער בעלי חיים דאורייתא, דנפקא ליה: "מעזוב תעזוב עמו". יע"ש. וכ"כ בחידושי פסחים (ו. ד"ה המוצא). וכ"כ הראב"י רבבי"ה (ח"א, מסכת שבת סימן שע). וכן פסק בספר אור זרוע (ח"ג, פסקי בבא מציעא סימן צו). וכ"כ בספר מצוות קטן (מצוה ד"ן). וכ"כ בספר החינוך (מצוה תצו, ד"ה וכתב הרמב"ם). וכ"כ בספר אורחות צדיקים (שער האכזריות, ד"ה גם מן). וכ"כ בשור"ת מהרי"ל (סימן קצז, ד"ה ועל בקור), וכ"כ בשור"ת הרשב"ש (סימן רסה, ד"ה שמענו האדון), ובתשובה אחרת (סימן תרד, ד"ה והרא"ש ז"ל). יע"ש.

וגם רבותינו הגאונים ז"ל בתשובות הגאונים גאוני מזרח ומערב (סימן קה) כתבו: מי שהלך בדרך ולית ליה תבנא וכסתא ואיכא פת בהדיא, מאכיל לבהמתו – דכי אמרינן (תענית כ:): מאכל אדם אין מאכילין אותו לבהמה, היכא דאית ליה מחיה בדבר אחר, אבל לית ליה מחיה בדבר אחר, שפיר דמי להאכילה פת, דקים לן צער בעלי חיים דאורייתא. ועוד, אמר רב יהודה אמר רב: אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתן לבהמתו (ברכות מ. גיטין סב.). עכ"ל. וכן נדפס בתשובות רב נטרונאי גאון (ברודי, מכון אופק, חאו"ח סימן נא). יע"ש.

דעות הסוברים שצב"ח מדרבנן

אמנם לדעת המרדכי למסכת עבודה זרה (סימן

אשר דפס'ה בספרו לחם יהודה (ח"א), הוכיח דס"ל צב"ח דרבנן כרבנן דפליגי אדר"י הגלילי, וא"כ אין תימה אם יסבור המרדכי כן. עכ"ד. יע"ש.

צער בעלי חיים – כשלא עושה השחתה בידים, אלא ממילא

ובזה לא הונח לנו, כי לא מצאנו בזה רפואה לקושיית מהר"י ערוך ז"ל, דלא אתי חד דרבנן דאין מקדישין ודחי תרי דרבנן, צב"ח ובל תשחית. אכן ראיתי למהר"א שיראנו ז"ל מקושטא (תלמיד מהר"ש הלוי) בספר מקנה אברהם (מערכת צ אות רפו, ד"ה ולע"ד דאפשר, דף ה"ן ע"ג), שכתב לתרץ קושיית מהר"י ערוך ז"ל, דאפשר דס"ל דעל כורחך לא קאמר הרמב"ם (מלכים פרק ז הלכה י) דעובר בבל תשחית מדבריהן, אלא בענין שעושה השחתה בידים, כגון המשבר כלים או קורע בגדים, והורס בנין ומאבד מאכלות אסורות דרך השחתה, שבכל אלו עושה מעשה בידים, שבזה אמר שחייב מדבריהן משום בל תשחית, לא כן בדבר שאינו עושה השחתה בידים אלא נועל בפני הבהמה וגורם השחתה, אי נמי שעושה זה הגורם להשחתה – בלי שום תיקון ובלא שום מטרה, אבל אם גורם בהשחתה זו לאיזה תיקון הנצרך, כמו הסוגיא בע"ז (יג:), דנועל דלת כדי שלא יהיו מועלין בהקדש, אפשר שיודה הרמב"ם וסיעתו דליכא איסור בל תשחית אפילו מדרבנן, וליכא גם משום צער בעלי חיים, משום דהוי חד לגבי חד. עכ"ד. יע"ש. אלא שגם זה לא ניחא לן, וכמש"ל בדברי מרן החיד"א ז"ל.

חילוק בין צער גדול לצער קטן

וגם ראיתי למרן החיד"א ז"ל בספר יעיר און עין זוכר (מערכת צ אות ד), שכתב להקשות על דברי המרדכי, שהרי דברי המרדכי שם מאיש לוקח, הוא מהר"א ממין ז"ל בספר יראים (סימן בש"ן, ולפנינו סימן קמב) ומצינו

תשצט) אהא דאמרו שם (יג:): אין מקדישין ואין מחרימין ואין מעריכין בזה"ז, ואם הקדיש והחרים והעריך בהמה תיעקר, פירות כסות וכלים ירקבו, מעות וכלי מתכות יוליכם לים המלח, ואיזהו עיקור? נועל דלת בפניה והיא מתה מאליה. ע"כ, וכתב המרדכי, וז"ל: נועל דלת בפניה וכו', וצער בעלי חיים דרבנן הוא, ואתי דרבנן דאמרי אין מקדישין משום דחשו לתקלה, ודחי לצער בעלי חיים דרבנן. ומכאן הוכיח רבינו אליעזר ממין בספר יראים, דמותר לעשות כן לבכור בזה"ז, כדי שלא יבוא לידי תקלה. ור"י אוסר בבכור, משום משום דמותר כשיש בו מום, ולא דמי להכא אם הקדיש דאפילו כי נפל ביה מומא אסור משום דקנסוה, ואי פריק ליה בשוה פרוטה שפיר דמי, ויטילהו לים המלח שלם או שוחקו וזורקו בשאר נהרות, וכן כשאדם פודה כרם רבעי צריך לשחוק הדינר ולזורקו בנהר. עכ"ל. יע"ש. וכן הוא לפנינו בספר יראים (סימן קמב, ד"ה ואין לפרש), וז"ל: ואם לא הפקיעו מקדושה ונולד כיצד יעשה ינעול דלת לפניו וימות, שלא לבא בו לידי תקלה, וצער בעלי חיים דרבנן ואתי דרבנן ומבטל דרבנן. יע"ש.

ומהר"ר ישראל יעקב אלגאזי ז"ל ראש"ל מלך בירושלם בספר ארעא דרבנן (מערכת צ אות תקלו, דף סז ע"א), הביא בשם הרב מהר"ר יצחק ערוך ז"ל, שהקשה על דברי המרדכי הנ"ל, דמלבד שכל הגאונים והרי"ף והרמב"ם ז"ל פסקו דצער בעלי חיים דאורייתא, לו יהי כדבריו דצער בעלי חיים דרבנן, הלא תינח צער בעלי חיים, אבל "בל תשחית" מאי איכא למימר, ואפילו נימא דבל תשחית ס"ל דהוי דרבנן, כמ"ש הרמב"ם (מלכים פ"ו), מ"מ לא אתי חד דרבנן ומפיק תרי דרבנן. עכ"ל. יע"ש. ומהר"י עייאש ז"ל בעפרא דארעא (אות עג) כתב, שגם מרן ז"ל בכסף משנה (רוצח פ"ג) ס"ל דבל תשחית הוא רק מדרבנן. וכתב, שכבר בתשובתו

בספר יראים גופיה (סימן רסז וסימן חר"ס, ולפנינו סימן רח), דמוכח מדבריו דס"ל שצער בעלי חיים דאורייתא, שכה כתב: היה חולה או זקן חייב, וכי מפטר בפריקה במקום שהלכו וישבו הבעלים – בחנם, אבל בשכר שיקח שכרו מן המשוה, חייב משום צער בעלי חיים. ותנן מצוה מן התורה לפרוק פירוש: בחנם, אבל לא לטעון בחנם אלא בשכר, ר' שמעון אומר: אף לטעון נמי בחנם. והלכה כרבנן. עכ"ל. באופן שנראה ברור שזו מצוה מן התורה משום צב"ח. והקשה עוד החיד"א ז"ל שם, כי אחר זמן ראה שגם המרדכי גופיה לב"מ (סימן סג"ר), שכותב שצער בעלי חיים דאורייתא, ופסק הלכה כרבו מהר"ם מרוטנבורג הנ"ל לענין חליבה בשבת דשרי משום דצער בע"ח דאורייתא. וכן לענין פריקה, שאמר רבא שכל שבשלו אינו פורק בשל אחרים נמי אינו פורק, ביאר מהר"ם ז"ל, שכל שבשלו אינו פורק כשמוצא פועלים לשכור שיפרקו, אין פורק בשל חבריו נמי בעצמו – היכא שמוצא חבריו לשכור לו פועלים לפרוק אינו חייב לסייע כלל. אבל היכא שאינו מוצא לשכור פועלים לפרוק, כיון דבשלו פורק, משום צער בעלי חיים דאורייתא בשל חבריו נמי פורק. עכ"ד. יע"ש. והן נסת'ר מחמת'ו מה שכתב בע"ז. וכבר הקשה כן בחידושי אנשי שם אשר סביב המרדכי שם (אות מ), ותיירך דיש תרי מיני לצער בעלי חיים, כי צער גדול דאורייתא, וצער קטן מדרבנן, וכמו שפוסק הנימוקי יוסף אשר סביב הרי"ף ב"מ (יז: ד"ה משום), וז"ל: פסקו הגאונים ז"ל ורב אלפס ז"ל כרבא דאמר צב"ח דאורייתא, והכי מוכח בפרק מפנין (שבת קכח:), דשרינן ביטול כלי מהיכנו דרבנן משום צער בעלי חיים דאורייתא. ומיהו דוקא בצער גדול, אבל צער מועט לא, כדתנן בביצה (לז.), גבי אותו ואת בנו שנפלו לבור דלא שרינן ליה להעלותו אלא יעשה לו פרנסה במקומו, דלאו צער כולי האי. עכ"ל. יע"ש, אבל מ"מ כד דייקנן קשה

שהרי בע"ז מדבר בענין נועלין בפני הבהמה עד שתמות מאליה, ופוסק שזה מדרבנן, ואין לך צער גדול מזה למות ברעב. אך י"ל דיותר צער כשעוקרין או הורגין אותה, ממה שמתה ברעב. עכ"ד חידושי אנשי שם. יע"ש. ונראה מדברי החיד"א שם, שהוא מסכים לחילוק זה בין צער גדול לצער קטן. וכ"כ מהר"ר שלמה אלגאזי ז"ל בספר גופי הלכות (כללי הצ' אות תפג, דף פד רע"ב). יע"ש. וכ"כ מהר"ר יחזקאל פנט ז"ל ראב"ד קרלסבורג שרומניה בשו"ת מראה יחזקאל (סימן ט"ן, ד"ה ואין לאסור), לחלק מדנפשיה בין צער גדול לצער קטן. יע"ש.

דעת מרן אם צב"ח מה"ת או מדרבנן

והנה כתב הטור (חו"מ סימן ער"ב סי"ד), וז"ל: קיימא לן צער בעלי חיים דאורייתא, לפיכך אף במקום שאינו חייב לפרוק, כגון בחמור שהוא רבצן, או שהוא עומד, או שהבעל הלך וישב לו ואמר לו: "פרוק" – שפטור מצד פריקה, חייב משום צער בעלי חיים, ונפקא מינה: שאם ירצה ליתן לו שכר שרשאי לקבלו. וכתב מרן בב"י (ס"ה), שכן נראה ג"כ דעת הרמב"ם ז"ל. ובשו"ע (חו"מ סימן רעב סעיף ט) פסק מרן ז"ל: וכן אם היתה הבהמה של ישראל והמשוי של עובד כוכבים, חייב לפרוק ולטעון משום צער ישראל. אבל בהמת עו"ג ומשאו, אינו חייב להטפל בו אלא משום איבה. ע"כ. ומשמע דס"ל שצב"ח הוא מדרבנן, שאילו היה מן התורה מה לי בהמת ישראל ומה לי בהמת עכו"ם. וכן השיג עליו מור"ם ז"ל בספר המפה שם: וי"א לפרוק חייב אפילו אין העובד כוכבים שם, משום צער בעלי חיים דהוי דאורייתא, וכן בכל מקום דפטור לפרוק, מ"מ משום צער בע"ח מיהו חייב, ונפקא מינה שיכול לקבל שכר. ע"כ. וזו סברת הטור הנ"ל. ודברי מרן ז"ל הן הם לשון דברי הרמב"ם (רוצח ושמירת הנפש פרק יג הלכה ט). וביאר מרן בב"י שם, דהרמב"ם חיוב ופטור מטעם

טעינה ופריקה בלחוד אתא לאשמועין, דאלו חיוב משום איבה בסוף דבריו אשמועין שכתב אינו חייב להטפל בו אלא משום איבה. וכן מה שהוא חייב לפרוק משום צער בעלי חיים סמך על מ"ש בסוף הפרק (ה"ג): הפוגע בשנים אחד רובץ תחת משאו ואחד פרק מעליו ולא מצא מי שיטעון עמו, מצוה לפרוק בתחילה משום צער בעלי חיים ואחר כך טוען. עכ"ל, ועל כן בתחילה דמיירי רק לענין חיוב משום איבה, לא הזכיר ענין צב"ח שלעולם חייב לעשות כן מן התורה. ומרן ז"ל בשו"ע (חו"מ סימן רעב סעיף י), העתיק את לשון הרמב"ם גם בזה, ודאי דלשיטתו קיימא שכשם שאין סתירה בדברי הרמב"ם, כן אין סתירה בדברי עצמו. ונמצא שהטור והרמב"ם ומרן ז"ל מסכימים לדעה אחת ועולים בקנה אחד, שלכו"ע צער בעלי חיים דאורייתא. וכן פסק הרמב"ם להדיא בספר מורה הנבוכים (חלק ג פרק יז, ד"ה והדעת הה'), שצער בעלי חיים דאורייתא הוא. יע"ש, וזה כביאורו של מרן ז"ל בדעת הרמב"ם. וכבר העיר בזה הסמ"ע (אות יב), שאחר ביאור מרן בב"י, אין מקום להשגת מור"ם ז"ל. יע"ש. ועי' בביאור הגר"א (אות יא), וצל"ע.

איך שיהיה, הנה יוצא מבית הספ"ר כי לדעת רוב רבותינו ראשונים כמלאכים, ומרן ז"ל עמהם, נמנו וגמרו שצער בעלי חיים הוא מן התורה, ואף מיעוטייהו דס"ל שהוא מדרבנן, כבר נדחה קרו להו שיש סתירה בדבריהן, באופן שאין מוכרח לומר דהכי ס"ל, לבר ממהר"י עייאש ז"ל דס"ל דהוי מדרבנן, וכבר ביארנו לעיל דקשיא עליו קושיית מהר"י ערוך ז"ל שהביא הרב ארעא דרבנן, ולית בר נגר דיפרקניה.

צער בעלי חיים לתועלת בני אדם

ומעתה אף למ"ד שצב"ח הוא דאורייתא, מ"מ במקום שיש צורך לאדם הותר צער בעלי חיים, וכמ"ש

הרמב"ם בספר מורה הנבוכים (חלק ג פרק יז, ד"ה והדעת הה'), וז"ל: ואמנם אמרם צער בעלי חיים דאורייתא, מאמרו □: "על מה הכית את אתונך" וגו', הוא על דרך ההשלמה לנו, שלא נלמד מדת האכזריות ולא נכאיב לבטלה ללא תועלת, אבל נכון אל החמלה והרחמנות, ואפילו באיזה בעלי חיים שיזדמן, אלא לעת הצורך, "כי תאוו נפשך לאכול בשר" □, לא שנשחט על דרך האכזריות או השחוק, ולא יתחייב לי גם לפי זה הדעת השאלה לומר, למה השגיח בבני אדם ולא השגיח בהשגחה ההיא לשאר בעלי חיים? כי השואל צריך שישאל עצמו, ויאמר: למה נתן שכל לאדם, ולא נתן לשאר מיני בעלי חיים? כי מענה זאת השאלה האחרונה: כן רצה ה', או כן גזרה חכמתו, או כן גזר הטבע, לפי שלשת הדעות הקדומות, ובאלו המענים בעצמם יענה על השאלה הראשונה. עכ"ל.

ומבואר בדבריו שאין להכאיב לבטלה ללא תועלת לבעלי חיים, וגם כשצריך לעשות כן לתועלת – לא יעשו כן בדרך של אכזריות. וא"כ נמצא מדברי הרמב"ם ז"ל שאין לחבול בבעלי חיים שלא לצורך, אבל כל שעושה כן לצורך שרי, וא"כ גם בנד"ד שהצורך הוא לענין רפואת בני אדם למצוא להם מזון ותעלה, שהוא בודאי נקרא שעושה כן לצורך ויהיה מותר הדבר. וכ"כ הרמב"ן בפירושו על התורה (דברים כב, ו), וז"ל: וכן מה שאמרו (ברכות לג:): לפי שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים, ואינן אלא גזרות, לומר שלא חס האל על קן צפור ולא הגיעו רחמיו על אותו ואת בנו, שאין רחמיו מגיעין בבעלי הנפש הבהמית למנוע אותנו מלעשות בהם צרכנו, שאם כן היה אוסר השחיטה, אבל טעם המניעה ללמד אותנו מדת הרחמנות ושלא נתאכזר, כי האכזריות תתפשט בנפש האדם, כידוע בטבחים שוחטי השורים הגדולים והחמורים שהם אנשי דמים זוכי אדם אכזרים מאד, ומפני זה אמרו (קידושין

פב): טוב שבטבחים שותפו של עמלק. והנה המצות האלה בבהמה ובעוף אינן רחמנות עליהם, אלא גזירות בנו להדריכנו וללמד אותנו המדות הטובות. וכן יקראו הם כל המצות שבתורה עשה ולא תעשה גזירות, כמו שאמרו (מכילתא בחדש ו) במשל המלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו: גזור עליהם גזירות, אמר להם: כשיקבלו מלכותי אגזור עליהם גזירות, כך אמר הקב"ה: קבלתם מלכותי (שמות כ, ב): "אנכי ה' אלהיך", קבלו גזירותי (שמות כ, ג): "לא יהיה לך" וגו'. עכ"ל. יע"ש. ומבואר שאין מן הנמנע למנוע אותנו מלעשות צורכנו בבהמות. וכ"כ בספר החינוך (מצוה תקמה, ד"ה משרשי המצוה): ואמרו, כי בצוותו אותנו על זה לא מצד הכרח מדת הרחמנות ציונו בדבר, שהרי התיר לנו השחיטה בהן, כי כל המינין לצורך האדם הן נבראין, אבל הצוואה על זה, ובאותו ואת בנו שהיא כיוצא בה, ובשאר מצוות רבות, אינו אלא כגזרה לפניו שגזר על זה בחפצו הפשוט, ואלו רצה בהפך מזה לא יכריחנו דבר ולא ימנענו סבה חלילה כמונו אנחנו הבנויים בכח הטבעים, שמדת הרחמנות תעכבנו מלהשחית, או תכריחנו להטיב לפעמים, וזה ענין אמרם אינן אלא גזרות. עכ"ל. יע"ש. וכן פסק ג"כ הרב נימוקי יוסף אשר סביב הרי"ף ב"מ (יו: ד"ה משום), וז"ל: פסקו הגאונים ז"ל ורב אלפס ז"ל כרבא דאמר צב"ח דאורייתא וכו'. וא"ת כיון דצב"ח דאורייתא, זקן ואינה לפי כבודו, למה אינו פורק. ותירץ הרמב"ן ז"ל, דעשה דכבוד תורה עדיף. וזה לא מחזור בעיני הרנב"ר ז"ל, דזקן לאו דוקא קנה חכמה לבד קא אמרינן, דה"ה למכובד, דאמרינן כל שבשלו פורק וטוען, בשל חבירו נמי, וכדעת הרמב"ם ז"ל (גזלה ואבידה פ"א). אלא הכא כיון דצער בעלי חיים הותר לתשמישן של בני אדם, כל שכן לכבודן בשב ואל תעשה, דגדול כבוד הבריות. עכ"ל. יע"ש. וכ"כ מהר"ש אלגאזי ז"ל בספר גופי הלכות (כללי מערכת צ אות תפג,

דף פד רע"ב). יע"ש. וכ"כ בשו"ת שואל ומשיב קמא (ח"ג סימן סד, ד"ה להמופלג), שאף שבאמת צער בעלי חיים דאורייתא, מ"מ כל מה שהוא לצורך אדם אין בזה משום צער בעלי חיים. יע"ש. וכ"כ בחידושי חתם סופר לשבת (קנד: ד"ה קסבר), שכפי מה שהשריש הרמב"ן בפרשת שלוח הקן, דלא הגיע רחמי שמים על בעלי חיים במה שהוא לצרכי אדם. יע"ש, וכן הוא בדיון, שהרי כתיב []: "ורדו בדגת הים", וגם הרי טוענין על הבהמה משאות ורודין במקל, וליכא משום צער ב"ח. וכתב שבזה מיושב מאי דמקשו בשיטה מקובצת דב"מ (לב), מ"ט לזקן ואינו לפי כבודו שפטור מפריקה, שהוא צער ב"ח. ולק"מ, דכל שהוא לצורך אדם וכבודו והפסד ממונו, ליכא משום צער ב"ח, וא"כ הכא בשמעתינן אי אסור להביא כרים משום ביטול כלי מהיכנו, א"כ משום הפסד ממונו אין צריך להתיר השקין ולהפסיד – אפי' תמות הבהמה תחתיו, וליכא משום צער ב"ח, אך הש"ס פריך ליתי צער ב"ח ולדחי איסור דביטול כלי, וכיון שיכול להביא כרים תו ליכא הפסד ממונו, והדר ה"ל צער ב"ח. עכ"ד. יע"ש. ומכאן שכל שהוא לצורך האדם הותר מכללו צב"ח.

שילוח הקן, כשאינו צריך לבנים

ועל פי זה כתב בשו"ת חתם סופר (חאו"ח סימן ק, ד"ה ועיין רמב"ן), שיוצא מבואר, שאם אינו צריך לבנים, לא מיבעיא דאינו מחוייב לשלח האם, אלא אכזריות נמי עבד, ובמקום שנלמוד שלא נתאכזר – אדרבא נרגיל עצמנו באכזריות ולצער בעלי חיים על מגן לגרש האם מעל בניה וצער בע"ח דאורייתא, שהרי כתב הרמב"ן ז"ל, שלא הגיעו רחמיו על ב"ח אם הוא לצורך האדם, אבל אם אינו לצורך אדם, שאינו צריך לבנים, אכזריות היא זו לגרש האם מעל בנים. אלא שבשו"ת חכם צבי (סימן פג) פשיטא ליה דאינו מחוייב ליקח הבנים – אלא יכול לשלח גם שניהם האם והבנים, והאי

[]: "והבנים תקח לך" אינו אלא כמו []: "ששת ימים תעשה מלאכתך", שאין חייב לעשות מלאכה בששת ימי המעשה, כן אינו חייב ליקח הבנים. ודברי הרא"ה ז"ל בספר החנוך (מצוה תקמה) מוכיחין כדבריו, שהביא מדברי חז"ל בילקוט (סדר כי תצא, רמז תתקל, ד"ה לא יהיה, ובתנחומא סדר תצא סימן ב), שהמקיים מצות שלוח הקן זוכה לבנים, דכתיב []: "שלח תשלח את האם והבנים תקח לך", למה ליה למכתב: "והבנים תקח לך"? אלא הכי קאמר: אם תשלח אם, תזכה ליקח לך לעצמך בנים. הרי מבואר כמ"ש הרב חכם צבי ז"ל, שאין מצוה בלקיחת הבנים, דאל"כ הרי צריך לכתוב והבנים תקח לך למצוה. וכתב הרב חתם סופר ז"ל, שזה קצת סתירה לסברתו – שאסור לשלח את האם על מגן אם אינו רוצה ליקח הבנים. וע"ש מה שתירץ. מ"מ העלה להלכה בנידון ידידיה, באחד שראה קן ציפור בשבת, ולא תעזוב נפשו לשאול אם מותר לו לעשות מצות שילוח הקן בשבת, כיון ששילוח הקן דאורייתא דוחה מוקצה דרבנן. והשיב לאסור, חדא, משום הא שלסברתו כל שאינו לוקח את הבנים הרי זו מידת אכזריות, ואין בזה מצוה, ואסור לעשות כן, ושכן העלה בשו"ת חוות יאיר (סימן סז). ועוד ממשי"כ הרב חוות יאיר שם, בשם הזוה"ק [] בטעם שילוח האם, לעורר יילת אימא עילאה על בניה. יע"ש, וא"כ לפי"ז לטעמו של הזוה"ק בשבת ויו"ט אסור לעורר יללה לעילא. והס שלא להזכיר ולא לשתמיט שום תנא או שום פוסק לומר שמצות שילוח הקן אינה נוהגת בשבת ויו"ט. אלא שלדעת הרמב"ם [] דצריך לשלח בידו ולתופסה בכנפיה ולשלחה, אם כן לא מיבעיא במחוסרת צידה דה"ל צידה גמורה ומכוון לתכלית המלאכה ההיא, כי כך המצוה לצוד אותה בידיו ולשלחה אח"כ, וכך היא מצותו, ופשיטא בלי ספק שהעושה כן בשבת חייב חטאת, אלא אפילו באינו מחוסר צידה מ"מ טלטול מוקצה איכא

ואסור, דאפילו לפקח גל לתקוע בשופר שתחתיו אסור, ובשופר עצמו שהוא מוקצה או נולד אסור לתקוע, ומתבטלת מצות תקיעה לגמרי, כמ"ש במג"א (סוס"י תקפו), כ"ש הכא שיקיים המצוה בחול פשיטא שאסור, ועי' מגן אברהם (סימן תר"ם אות ב). אך לשיטת רש"י [] שיכול להפריח האם בלי נגיעת ידו, ובלי אסור צידה ומוקצה, היה אפשר בשבת, אלא שלדעת הזוה"ק הנ"ל אסור משום יילת אימא עילאה. וסוף דבר העלה, שכיון שלדעת הרמב"ם כל שאינו אוחזה בידו לא יצא ידי חובה, ונמצא שהתאכזר שלא לצורך, וגם כיון שאינו מתכוין לקחת את הבנים, לא הועיל כלום, ע"כ לא יעשה בשבת מצות שילוח הקן. עכ"ד. יע"ש.

הטלת מום בבכור בהמה, להציל מאיסור ומכלל דבריהם מבואר, שכל מי שעושה צער בעלי חיים לצורך בני אדם, אין בזה שום איסור. ובוזה לא קשיא לן מה שהקשה מהר"ר יחזקאל פנט ז"ל בשו"ת מראה יחזקאל (סימן ט"ז), שנשאל אודות בכור שניתן לכהן, והוא גדול כשור פר בן ששה שנים, ומחמת שקשים הוצאותיו מניחו באגם לרעות בין הבהמות של בני הכפר, והערלים שמחים בו כי הוא מעבר פרותיהם, ומחמת זה יוצא מכשול שהולדות נמכרין ונאכלין, ובאמת יש להם דין וולדות קדשים, דקיימא לן להחמיר לחוש גם לזרע האב, וא"כ אסורים בגיזה ועבודה, וכ"ש באכילה בלא מום. ונשאל אם יש מקום לומר גלוי להטיל בו מום, דהא קיי"ל דהטלת מום בבכור בזמן הזה הוא רק מדרבנן, כיון שאינו ראוי להקרבה, כדאיתא בע"ז (יג:), ובתוספות בכורות (לג: ד"ה בעל מום), וגם קיימא לן דרשאי לעשות איסור זוטא דלא ליתיי לידי איסורא רבא אפילו בשביל אחרים היכא שלא פשעו בדבר, כדאיתא בשו"ע (או"ח סימן שו ס"ד), וא"כ יהיה מותר לעשות שבות דרבנן באמירה לנכרי להטיל בו מום כדי שלא יבואו כולי עלמא לאיסור חמור,

דקדושת בכור נוהג אפילו בזמן הזה מדאורייתא. וכתב, שאין לחוש לאסור משום צער בעלי חיים, דא"כ למה לן קרא ד"כל מום לא יהיה בו" – לאסור הטלת מום (בכורות לג:), תיפוק ליה משום צער בעלי חיים. אלא על כרחך דבדבר מועט וצער קטן כזה ליכא משום צער בעלי חיים. וסוף דבריו יצא להקשות עמש"כ מור"ם ז"ל בספר המפה (אהע"ז סימן ה סעיף יד), בשם איסור והיתר הארוך (סימן ט"ז), דכל דבר שהוא משום רפואה או לשאר צורך האדם אין בו משום צער בעלי חיים. א"כ מאי קאמר בחולין (ז:): עקרנא להו, איכא צער בעלי חיים. הא אין צורך גדול מזה לסלק הזיקא. וכתב עוד שגוף הדין צריך עיון, דאפשר דהא"ה ס"ל צער בעלי חיים דרבנן, אבל הרמ"א פסק באו"ח (סי' ש' סעיף כ) דצער בעלי חיים דאורייתא כמ"ש המג"א שם (אות יב) בשם תשובות הרמ"א (סי' עט), וא"כ מהיכי תיתי להתיר איסור דאורייתא דצער בעלי חיים משום רפואה וצורך האדם. והניח בצ"ע. יע"ש. והשתא לפי האמור, שגם הפוסקים דס"ל שצער בעלי חיים דאורייתא, מ"מ כתבו להתיר כאשר הצער הוא לצורך בני אדם, וכמו שהותרה השחיטה ושאר דברים, וכמש"כ הרמב"ם והרמב"ן והנימוק"י ועוד, ולא קשיא מיד. ופשוט.

ובזה גם לא נצרכה למה שתמה מהר"ר יצחק דוב הלוי ז"ל ראב"ד ווירצבורג בדבריו הבאים אצל מהר"י עטלינגר ז"ל בשו"ת בנין ציון (סימן קח), שהקשה על הרב נוב"ת (חיו"ד סימן קצא), אודות בהמת בכור בזה"ז, למוכרו לגוי אחרי שהוכר עוברת, שיש לצרף דעת הרמב"ם דבהוכר עוברת מקרי בא לעולם, ומ"מ לא רצה לסמוך על זה להתירו לשוחטו רק לעשות בו מום קודם שחיטה, דעשיית מום בזה"ז בקדשים אינו רק דרבנן, אבל שחיטת קדשים בחוץ הוא דאורייתא. ובעקבותיו דרך ג"כ הגאון בעל חתם סופר (חיו"ד סימן יש"ב). והקשה הרי"ד הלוי ז"ל, היאך התירו לגרום

עשיית מום בספק בכור, הרי יש בזה איסור צער בעלי חיים, דקיי"ל שהוא דאורייתא, ופלפל טובא ברוחב בינתו שאין להתיר ממה שפסק מור"ם ז"ל במפה (אהע"ז סימן ה), שכל דבר שצריך לרפואה או לשאר דברים, לית ביה משום צער בעל החיים. משום שהרב איסור והיתר שהוא מקור דין זה לא התיר רק היכא שיש צורך משום רפואה – אפילו לחולה שאין בו סכנה, אבל משום ריוח ממון לא מצאנו שהתיר. עכ"ד. יע"ש. ומעתה לאחר שהבאנו לעיל דעת הרב חת"ס ז"ל בחידושי שבת (קנד: ד"ה קסבר), שהוכיח שמשום הפסד ממון אין צריך להתיר השקין ולהפסיד, אפילו אם תמות הבהמה תחתיו, וליכא משום צער ב"ח במקום שיש הפסד ממון. יע"ש. וא"כ הרב חת"ס לשיטתיה ולא קשיא מיד. וגם בתשובת עבודת גרשוני (סימן יג), והבית יעקב (סימן מב), העלו הלכה למעשה דכל שיש בו שום צורך או לרפואת הגוף או שום הנאת ממון, דאין בו שום חשש איסור כל תשחית או צער ב"ח. וכ"כ בשו"ת שבות יעקב (חלק ג חיו"ד סימן עא). יע"ש.

נסיגנות רפואיים על בעלי חיים

באופן שנמצא לסברת רבותינו הפוסקים מותר לצער בעלי חיים לצורך האדם, ומכלל זה לצורך עשיית נסיגנות רפואיים בבעלי חיים לצורך זה, שהרי בשו"ת שבות יעקב (ח"ג חיו"ד סימן עא), נשאל מרופא מומחה, אם מותר לעשות רפואה ע"י המתת בהמה טמאה כגון כלב או חתול, ולבחון את הרפואה ע"י שמשקה כן לחתול או לכלב, מפני ספק פקוח נפש, לפי שאותה רפואה עדיין אינה בדוקה ומנוסה, ויש לבחון אותה ע"י שמשקה כן לחתול או לכלב לראות אם ימותו מזה. והרב שבות יעקב ז"ל, השיב להתיר, וחיליה ממ"ש בחולין (פה:): רבי חייא נפל ליה יאניבא בכיתניה, והיא תולעת האוכלת פשתן, אתא לקמיה דרבי, אמר ליה: שקול עופא ושחוט על בוביתא דמיא –

מי המשרה שהפשתן שם, דמורח דמא ושביק ליה – ששונא הוא לדם עוף. ומקשה הש"ס והיכי עביד הכי והתנן השוחט וצריך לדם חייב לכסות, וכיצד יעשה או נותרו או עוקרו. ומתרץ הש"ס הכי נמי או נותרו או עוקרו קאמר. אך י"ל דדוקא התם משום הפסד מרובה התירו ויש לך אדם שממונו חביב מגופו, וכ"ש ספק גופו (ולדידי לא נצרכה לזה, שאפשר שהתיר לו משום שרבי חייא היה עושה בפשתן זה רשות כדי לצוד חיות לכתוב עליו ספרים ללמד נערי בני ישראל, והכל בכלל עשה דכבוד תורה, דלעיל מזה אמרין דדוחה צב"ח. ופשוט). והביא ראיא אחרת מחולין (כח). השוחט וצריך לדם ללכא פ' לצבוע צבע אדום, ומניעת הריוח לא מיקרי היזק, כדאיתא באו"ח (סימן תקלד) וביו"ד (סימן ש"ף), אפ"ה מותר להמית אפילו בהמה טהורה, אף שהיא ראויה לאכילת אדם, ק"ו בהמה טמאה. וכן משמע בחולין (ז): במעשה דר"פ בן יאיר דאמר ליה רבי: קטלינא להו, וא"ל ר' פינחס דאיכא בל תשחית, משמע דר' ג"כ ידע מלאו דבל תשחית, אלא דסבר משום הנאה מותר ור' פינחס השיב דזה לא מקרי הנאה, אלא הוא משום כבוד בעלמא, והוי רק גרם הנאה. אך א"ל הרופא הנ"ל שיש להקל לו לפי שאינו רוצה להמית הכלב ממש, רק שאותו רפואה שרוצה לעשות לו לאדם יש לדאוג אם תשהה אותו משקה בתוך גופו תוך השלחופית, ורוצה לבחון תחלה בכלב או בחזיר שמעיו דומין לשל אדם, נמצא שאינו ממית אותם ממש רק חשש נקב השלחופית. והביא עוד ראיא מנחירת תישים הובא בט"ז (חיו"ד סימן יק"ח), כיון שיש לו הנאה ליכא משום בל תשחית. וכ"כ בשו"ת משאת בנימין [א]. גם בתשובת עבודת גרשוני (סימן יג), והבית יעקב (סימן מב), העלו הלכה למעשה, דכל שיש בו שום צורך או לרפואת הגוף או שום הנאת ממון, דאין בו שום חשש איסור בל תשחית או צער ב"ח, ואפילו משנת חסידים

אין כאן, וכמ"ש בספר חסידים (סימן תרסז), וסמך בסמיכה של ממש על דברי מור"ם ז"ל בספר מפה (אהע"ז סימן ה סי"ד). עכ"ד. יע"ש. וכ"כ בספר פני משה (אהע"ז סימן ד אות יא), שבתרומת הדשן (סימן קס) שהוא המקור לעיקר דין זה, מבואר להדיא, שאם עושה כן לצורך תשמיש אדם, מותר. ומשמע שאף לצורך כתיבה ג"כ מותר למרוט נוצה, דהוי ג"כ לצורך תשמיש אדם. ולפי"ז תמה עמש"כ הבאר היטב (יו"ד סימן ד"ך אות ח), בשם בית הלל בפשיטות שאסור למרוט נוצות מחיים לצורך כתיבה, משום צב"ח. יע"ש.

הריגת בעלי חיים לנסיגות רפואיים

ובפרט אם ממיתים את החיה ומנתחין אותה, שאין בזה משום חשש צער בעלי חיים, וכמ"ש בשו"ת נודע ביהודה תנינא (חיו"ד סימן י), באחד אשר זכהו השם בנחלה רחבה ויש לו כפרים ויערות אשר בו תרמוש כל חיתו יער, אם מותר לו לילך בעצמו לירות בקנה שריפה לצוד ציד, או אם אסור לישראל לעשות דבר זה, אי משום צער בעלי חיים, אי משום בל תשחית. וכתב, שכבר האריך מהרא"י בפסקים וכתבים (סימן קה), שכל דבר שיש בו צורך להאדם, לית ביה משום צעב"ח, וגם לא שייך צעב"ח, אלא לצער ולנהיחו בחיים, אבל להמית בהמות וחיות וכל מיני בעלי חיים לית ביה משום צעב"ח. וא"כ אין בנדון שאלתו משום צעב"ח, ומשום בל תשחית ודאי ליכא, דהרי נהנה בעור וגם אינו עושה דרך השחתה. וגם עיקר איסור בל תשחית אף שהוא מדרבנן מ"מ שורשו הוא ממה שאסרה התורה בקציצת עץ מאכל, והנה שם כתיב [א]: "כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות" וגו', וא"כ כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, שלא ישחית דבר שיכול האדם ליהנות ממנו לא ישחית ויפסיד אותו ההנאה, ואולי אפילו בדבר של הפקר שייך זה, אבל דבר שאין בו הפסד לשום אדם לא שייך בל תשחית, וא"כ הגי חיתו יער כל זמן שהם

בחיים אין בהם שום הנאה לאדם רק עיקר הנאה במותן בעורותיהם ובבשרם, ואין נימא שיהיה אסור להמיתם משום בל תשחית. וכתב, מאד אני תמה על גוף הדבר, ולא מצינו איש ציד רק בנמרוד ובעשו, ואין זה דרכי בני אברהם יצחק ויעקב ופוק חזי לומר: "תבלה ותחדש", כתב מהרי"ו בפסקיו הביאו רמ"א בא"ח (סוף סימן רכג), שאין לומר כן על הנעשה מעורות בהמה, משום □: "ורחמיו על כל מעשיו", ואף שרמ"א כתב עליו שהוא טעם חלוש היינו מצד שאינו חיוב שבשבילו ימיתו בהמה וכמה עורות יש שכבר מוכן וכמה מתים מאליהם ויכולים להשתמש בעורותיהם, ועם כל זה סיים רמ"א שרבים מקפידים על זה, ואין ימית איש ישראלי בידים בעלי חיים בלי שום צורך רק לגמור חמדת זמנו להתעסק בצידה. ומי שהוא איש הצריך לזה ופרנסתו מצידה כזו בזה לא שייך אכזריות, והרי שוחטין בהמות וחיות ועופות וממיתים דגים לצורך האדם, ומה לי טהורים שיאכל מבשרם ומה לי טמאים שיאכל ויפרנס עצמו מדמי עורותיהן, וכל בעלי חיים ניתנו לאדם לכל צרכיו, אבל מי שאין זה לצורך פרנסתו ואין עיקר כוונתו כלל בשביל פרנסתו הוא אכזריות. ומעתה אין יכניס עצמו איש יהודי למקום גדודי חיות רעות, ואף גם בזה מי שהוא עני ועושה זו למחייתו לזה התורה התירה כמו כל סוחרי ימים מעבר לים שכל מה שהוא לצורך מחייתו ופרנסתו אין ברירה והתורה אמרה ואליו הוא נושא את נפשו, ואמרו רז"ל מפני מה זה עלה בכבש ונתלה באילן ומסר עצמו למיתה לא על שכרו כו', אבל מי שאין עיקר כוונתו למחייתו ומתאות לבו הוא הולך אל מקום גדודי חיות ומכניס עצמו בסכנה, הרי זה עובר על ונשמרתם מאד כו'. עכ"ד. וכ"כ בשו"ת שבות יעקב (חלק ג סימן עא), שנשאל מרופא מומחה אם מותר להשקות סמים ארסיים לבעלי חיים למען ידעו פעולת הסמים בענין רפואת האדם, והשיב להתיר דמש"כ הרמ"א שיש

מעשה אכזריות במריטת נוצות, היינו לפי שעושה מעשה בידים והעוף מרגיש צער בשעת מריטה, משא"כ בהשקאת הסם שאינה מרגשת צער כלל בשעת שתיה, אבל לא נמצא מבורר שם אם מותר גם לנתח ולפצוע בע"ח בחיותם שהוא מעשה בידים וצער מרובה. וכמו כן יש למחות ביד הטבחים המרעיבים עגלים מעת לעת קודם השחיטה, כדי שיועיל מיעוץ בסירכות שלהם, שהוא איסור גמור מן התורה, ואין שום היתר לצער בע"ח בשביל תועלת ריוח ממון. ועי' בספר חסידים (סימן תרסו), שמי שמשים משא על בהמה יותר מכדי יכולתה, עתיד ליתן את הדין, ואין זה מותר אלא רק במקום שיש הכרח בדבר, ובלא"ה יש לאסור. יע"ש. וכ"כ מה"ר יעקב זאב כהנא ז"ל אב"ד פאסוואל בשו"ת תולדות יעקב (חיו"ד סימן ג"ל), הביא שכבר צווחו קמאי דקמאי על הקצבים המרעיבים את הבהמות יום או יומים שבאומנם שבעבור הרעבון מכביד הבשר, ושתיים רעות עושים בזה, שעוברים על צער בעלי חיים, וגם עוברים על איסור גזל בידים, וכמבואר בחולין (ק"ג), והביא למש"כ בספר חסידים הנ"ל. וכתב עוד, שאותם האנשים המבלים זמנם בשחוק, שמשסין כלבים על חזירים, או על שאר בעלי חיים, עתידין ליתן את הדין, ואפילו העושים שחוק ע"י נכרי, ג"כ אינו דבר נכון לעשותו, כי ספק הוא אולי הנכרי מצווה על צב"ח. יע"ש. (אלא שמדברי עזר מקודש [סימן ד סו"ד] נראה, שאין בזה צד שום צב"ח, והמנהג שנהגו העולם למרוט נוצות מאוויזים באומנם שעי"ז נעשים שמנים יותר, שאין בזה משום צב"ח. יע"ש). וכ"כ מה"ר אליהו קלאצקין ז"ל בשו"ת אמרי שפר (סימן לד אות יג), שכוונת מור"ם ז"ל להתיר דוקא במקום שיש הכרח, וכגון צורך לרפואה שהוא ענין הכרחי, אין כוונת מור"ם ז"ל להתיר בשביל תועלת וריוח ממון, והביא ראיה לזה ממ"ש בב"ב (כ.): פסיק ושדי לכלבים שמזונותיהן

עליו. ובפרט למש"כ בשטמ"ק שם בשם הר"י נ' מיגאש ז"ל, שכל בהמה שאינה בת שחיטה, אם שוחטה, שחיטתה נמי צער בעלי חיים, דהא הריגה היא ולא שחיטה. יע"ש. וכ"כ בשו"ת בנין ציון (סימן קח), בשם הגאון מווירצבורג ז"ל, שאין להתיר לגרום עשיית מום בספק בכור, לפי שיש בזה צב"ח דקיי"ל דהוי דאורייתא, ומש"כ מור"ם ז"ל להתיר במקום צורך, לא התיר אלא לצורך רפואה אפילו לחולה שאין בו סכנה, אבל משום ריוח ממון לא מצינו להתיר. וסיים, שאין הדבר ברור להתיר לרופאים שעושים נסיונות מחקריים על בעלי חיים, שאין זה לרפואה ממש, אלא זה ספק תועלת. יע"ש. וכן פסק בשו"ת שמש צדקה (חיו"ד סימן ח"י וסימן ז"ן). וכ"כ מהר"ר יעקב פארדו ז"ל ראב"ד ראגוזה בספר אפי זוטרי (אהע"ז סימן ד אות כה), שאין להתיר לצער בע"ח לשם תענוג למאות תאותו, ודחה למש"כ מה"ר צבי הכהן ז"ל (תלמיד הב"ח) בספר נחלת צבי (אהע"ז סימן ד אות ד"ך), שמותר לחתוך את לשון העוף כדי שידבר, וכן לחתוך את אזנים וזנב הכלב כדי לייפותו, ושכן נראה דעת תרומת הדשן (סימן קס). והרב אפי זוטרי ז"ל תמה עליו, דמנ"ל היתר זה, שאף אי נימא דצער בע"ח הוא מדרבנן, מ"מ למה נתיר לכתחילה לצער בע"ח, דבשלמא אם עושה כן לשם רפואה, ניחא, אבל אם עושה כן בכדי למלאות תאותו, מי התיר לו צער בע"ח. יע"ש. וראה עוד בעקרי הד"ט (חיו"ד סימן א אות כ), ובשו"ת יהודה יעלה אסאד (חיו"ד סימן קסד). יע"ש. ומבואר שבהריגת בעלי חיים אין בזה משום צב"ח.

השתתפות ב'מסע ציד' לשם תענוג

וראיתי בהגהות שערי ציון על הנוב"ת שם, שהקשה מסנהדרין (קז.): אתא שטן אידמי ליה כציפרתא, פתק ביה גירא. ומשמע שמותר לעשות מסע ציד. ותירץ, דיש לומר דשחט בחצים בדוקים, וכהא דחולין (ל:):

רבא הוה בדיק ליה גירא לר' יונה בר תחליפא, ושחט בה עופא בהדי דפרח. יע"ש. ועדיין לא איפרק מחולשא, שהרי דוד היה מלך, ובודאי שאין לו ענין לצוד ציפור אחת לשם מאכל ידידה, וא"כ בודאי עשה מסע של ציד. וכן מצינו עוד לדוד המלך שעשה עוד מסע של ציד שהסתכן בו, וכמ"ש בסנהדרין (צה.): יומא חד נפק לשכור בזאי, אתא שטן ואידמי ליה כטביא, פתק ביה גירא ולא מטייה. משכיה עד דאמטייה לארץ פלשתים. כדחזייה ישבי בנוב אמר: היינו האי דקטליה לגלית אחי וכו'. יע"ש, ומבואר שהיה עושה מסע ציד. אלא שנראה דשאני דוד המלך, שלא היה עושה מסע של ציד כדי לאבד את זמנו, שהרי מצינו בכמה דוכתי שהיה דוד המלך עוסק בתורה בכל זמן שהיה בידו [], ולא היה ישן בלילה יותר משיתין נשמי כדי שלא לבטל מן התורה []. וא"כ איך מצא זמן לרדוף אחר הצבאים ולצוד את הציפורים – כשלא היה צריך לזה כיון שהיה מלך והיה עשיר. אלא על כורחך צ"ל שדוד המלך לפי שהיה איש מלחמה, היה רגיל למשוך בחץ וקשת, וכדי לעשות הניסיון הזה לראות אם הוא יכול לקלוע במטרה גם כאשר היה נעה והולכת ממקום למקום, על כן היו רגילין לרדוף אחר הציפורים ואחר הצבאים שהם קלי המרוץ והמעוף, ולקלוע בהם חיצים ביד גיבור, ובזה היו מתאמנים איך לקלוע באויבים גם כשהם בורחים בשדה המלחמה, וזו היתה הסיבה שדוד היה רואה ציפור עפה מיד היה מתאמן עליה לחדד את כוחו לירות אל המטרה ולא יחטיא. ודוק. ועי' להראש"ל בשו"ת יחוה דעת (חלק ג סימן סו) בנידון אם מותר מצד ההלכה ללכת לאיצטדיון לחזות במלחמת השוורים. והביא למש"כ באור זרוע הגדול (חלק ב הלכות שבת סימן פג אות יז), שכל הצד חיות על ידי כלבים לא יזכה לראות בשמחת לויתן, כמבואר במדרש רבה ויקרא (פרשה יג סימן ג). וכן כתב מור"ם ז"ל בספר המפה (או"ח סימן שטז סעיף

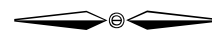
ב). וראה בשו"ת מהר"י מברונא (סימן עא). וכתב, שחלילה ללכת למקומות שמשמעשים במעשה אכזריות על בעלי חיים והגורמים להטביע באדם מדה רעה ומושחת של אכזריות, ומשחית נפשו הוא יעשנה. ולא כאלה חלק יעקב. ולכן הדבר ברור שמצוה להודיע ברבים שלא ללכת למקומות כאלה. ולשומעים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב. עכ"ד. יע"ש.

נסיונות על בעלי חיים – כשהם בחיים

וכאשר עושים את הנסיונות והבהמות בחיים, הנה כתב בתרומת הדשן (פסקים וכתבים סימן קה), אם למרות נוצות לאוונות חיים, אי דומה לגיזת כבשים או אי הוו צער בעלי חיים? גם לחתוך לשון העוף כדי שידבר, ואזנים וזנב מכלב כדי ליפותו. נראין הדברים דאין אסור משום צער בעלי חיים אם הוא עושה לצורכיו ולתשמישו, דלא נבראו כל הבריות רק לשמש את האדם, כדאיתא פרק בתרא דקידושין (פב). ותדע דבב"מ (לו), חשיב פריקה צער בעלי חיים, וא"כ היאך מותר משא כבד על בהמתו להוליכו ממקום למקום, הא איכא צער בעלי חיים? ואמרינן נמי בשבת (קי): דאמר ר' יוסי הרוצה שיסתרס תרנגולו יטול לכרבלתו, והשתא תיפוק ליה דאסור משום צער בעלי חיים. ואמרינן נמי בחגיגה (יד): אמרו ליה לבן זומא מהו לסרוסי כלבא? משמע הלשון דלכתחילה קבעו, והשתא תוכל לומר דמשום צער בעלי חיים מותר. ומתוך הלין ראיות הוה נראה קצת דליכא איסור בכה"ג, אלא שהעולם נזהרים ונמנעים, ואפשר הטעם לפי שאינו רוצה העולם לנהוג מדות אכזריות נגד הבריות, שיראים דילמא יקבלו עונש על ככה. כדאשכחן בב"מ (פה). גבי רבינו הקדוש, בההוא עגלא דתלא לרישה בכנפיה, דרבי אמר: זיל לכך נוצרת. ואע"ג דהיתר גמור הוא לשחוט העגל לאכילתו, אפ"ה נענש וקבל יסורין על ככה. ועוד דליכא איסור צער בעלי חיים אא"כ דאין לו ריוח. עכ"ד. יע"ש. וכן

פסק מור"ם ז"ל בספר המפה (אהע"ז סימן ה סעיף יד): כל דבר הצריך לרפואה או לשאר דברים, לית ביה משום איסור צער בעלי חיים, ולכן מותר למרוט נוצות מאוונות חיות, וליכא למיחש משום צער בעלי חיים, ומ"מ העולם נמנעים דהוי אכזריות. יע"ש. וכתב בשו"ת שבות יעקב (חלק ג סוס"י עא), שאף אף שסיים רמ"א שם, במריטת נוצת שהעולם נמנעים משום אכזריות, היינו דוקא במריטת נוצה שעושה מעשה בידים והעוף מרגיש מאוד הצער בשעת כל מריטה ומריטה, משא"כ בנדון שלפנינו של השואל שאינה מרגשת כלל צער בשעת אכילה ושתייה זאת, רק שאח"כ גורמות חולי ומכאוב, והוא לרפואת אדם, על כן נראה פשוט דאין כאן חשש איסור אפילו ממדות חסידות. יע"ש. ונראה מדבריו שכל שהבהמה מרגשת הצער יש להימנע ממידת חסידות. ועי' בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יד סימן סח, ד"ה ודון מינה) שכתב, שאף שמעיקר הדין מותר, כיון שזה נעשה לצורך בני אדם, מ"מ טוב יעשו אם יסדרו הוצאת העיניים ע"י הרדמת המקום וכדומה, באופן שלא תרגיש צער בההוצאה, ויעשו זאת במהירות, דבכה"ג לא יהא דמי אפילו לההיא דמריטת הנוצות שאיכא שם צער בכל מריטה ומריטה, וממילא לא יהא בזה חשש גם לא משום מידת חסידות. יע"ש. ומ"מ היכא דלא אפשר כגון שבודקים את מידת הכאב של עכברים, כדי לייצר תרופה משככת כאבים וכיו"ב, ודאי שמותר. וע"ע בשו"ת אהל משה, צווייג (סימן לב), בגרימת צער לבע"ח, בחקירות מדעיות לתועלת הרפואה. ובשו"ת חלקת יעקב (חחו"מ סימן לד וסימן לה). ובקובץ נועם נעם (כרך ד עמ' ריח. וכרך ה עמ' פק"ח). ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק יד סימן סח). ובקובץ קול תורה (ירושלים, טבת תשכ"א). ובשו"ת קנין תורה בהלכה (ח"ד סימן קכה). ובשו"ת שרידי אש (חלק ג סימן ז). ובקובץ הנשר (תרח"ץ, סימן קכו). ובקובץ הפסגה (קובץ ז עמוד יג).

ובספר טהרת המים (דף נו, אות יב), אם יש להתיר צידת חיות לצורך פרנסתו ואם אין בזה משום איסור. ובשו"ת מנחת אלעזר (חלק ג סימן יג). ובשו"ת מנחת יצחק, ויס (חלק ו סימן קמה), בענין מגדלי תרנגולות לביצים, ובתקופה מסויימת אין נותנים להם מזון י' ימים אלא רק מים לשתייה, ועי"ז מתחדשות להטיל ביצים, אם מותר להרעיבן אף שיש בה משום צער בעלי חיים. ודין צער בעלי חיים משום ריוח ממון. ובשו"ת פרי אליהו (חלק ג סימן עב). ובשו"ת מראה יחזקאל, פנט (סימן ט"ן, דף לב ע"א). ולמה"ר ישראל הורניק ז"ל דומ"ץ טשרנוביץ בשו"ת פאר ישראל (סימן ה). ובשו"ת קרן לדוד, גרינולד, (חאו"ח סימן צב), אם איכא משום צער בעלי חיים כשעושה לתועלת. ובשו"ת שבט הלוי (חלק ב סימן ז). ובשו"ת תורת מרדכי (סימן קנב אות ו), אם לצורך מותר לעשות מום בבהמה ואין בו איסור משום צער בעלי חיים. ובקובץ תל תלפיות (ויצן, שנת תרע"ו, מכתב יג סימן קי), אם חוששין לצער בעלי חיים במקום דאיכא חשש תקלה. ובתשובות מהרי"א אסאד ז"ל (חאו"ח סימן ס), מכה בבהמה בתחילה דאיכא צערא אם שרי. יע"ש.

סימן ו

ב"ה, ירושלם, י"ב סיון תשע"ג לפ"ק
שאלה: מעשה נורא היה אתמול, ביום י"א סיון תשע"ג בעי"ת באר שבע תכב"ץ, שבא אחד רוצח בשם איתמר אלון שר"י, ונכנס לבנק למשכנתאות וירה באקדח שבידו על המנהלים והפקידים שהיה כועס עליהם מאוד, והרג ארבעה אנשים, והם: מנהל הבנק אבנר כהן, וסגנו מאיר זיתון, ושני לקוחות עידן סברי, ועינת אבן חן הי"ד. והפקידה שהיתה בבנק ההוא, (מרים כהן) אשת כהן, התחבאה תחת השולחן, והרוצח תפס אותה

כבת ערובה, והכניס אותה לחדר בית הכסא, והיתה עצורה בידיו במשך חמשים דקות, שבהם היא מתחננת לו שיעזוב אותה לנפשה, וברוב הזמן היו אנשים עומדים מחוץ לתא השירותים, והיו מנסים לשכנע אותו להניחה לנפשה, והוא היה תופס בידו אחת נשק, ומכוון אותו לראשה, ואומר לה, שאם היא תאמר מילה אחת הוא יהרוג אותה. ולבסוף ירה הרוצח בעצמו ומת, והיא ניצלה. ורעשה הארץ מה דין האשה?

תשובה: נאמר בתורה (ויקרא כא, ז): "אִשָּׁה זֹנָה וְחֻלְלָה לֹא יִקְחוּ וְאִשָּׁה גְרוּשָׁה מֵאִשָּׁה לֹא יִקְחוּ", ולמדו חכמים בכתובות (כב.), שהשבויה שנשבת - כשהיא יתירה מבת ג' שנים ויום אחד, אסורה לכהן, שהיא ספק זונה, שמא נבעלה לגוי. ואפילו אם נבעלה לישראל בין באונס ובין ברצון, היא אסורה לבעלה כהן, וכמו שכתב מרן בשו"ע (אהע"ז סימן ו סעיף י'), שאשת כהן שנבעלה למי שאינו בעלה, אפילו היה זה באונס, הרי זו אסורה לו, ולוקה עליה משום זונה ומשום טמאה, שנאמר (דברים כד, ד): "לֹא יִכָּל בְּעֻלָּה הָרְאשׁוֹן אֲשֶׁר שָׁלְחָה לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ לְהִיּוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרֵי אֲשֶׁר הִטְמֵאָה". וכמבואר ביבמות (נו:), שהכל היו בכלל שאם נבעלו אסורין על בעליהן, ופרט לך הכתוב באשת ישראל שנאנסה שהיא מותרת לבעלה, שנאמר: "והיא לא נתפשה", אבל אשת כהן באיסורה עומדת, שהרי היא זונה. וכ"כ הרמב"ם (איסור"ב פי"ח ה"ז). וכ"כ הסמ"ג (לאוין סי' קכא). וכ"כ היראים השלם (סי' ט"ל וסי' מה), וכביאור תועפות ראם שם. וכ"כ הטור (סימן ו). וביאר בשו"ת שואל ומשיב קמא (ח"ב סיק עח, ד"ה והנה במ"ש), שכיון שבלא"ה אסורה לכהן משום זונה ולא יעבור, ע"כ לא רצתה התורה לפרט החטא בפירוש, וכללתו בלאו דמחזיר גרושתו. וכתב הב"ש (סימן ז אות ב"ך), שהיא נעשית זונה, גם אם נאנסה מישראל או מגוי, שכל הביאות פסולים פוסלין בין באונס ובין